

Ненад М. Станојевић¹
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет,
Департман за социологију
Ниш (Србија)

316.346(075.8)(049.32)
314.1(075.8)(049.32)
Осврћ
Примљен 14/09/2021
Прихваћен 10/03/2022
doi: [10.5937/socpreg56-33942](https://doi.org/10.5937/socpreg56-33942)

ПРИЛОГ СОЦИОЛОШКОМ ПРОУЧАВАЊУ СТАНОВНИШТВА

Сузана Марковић Крстић (2021), *Становништво у социолошком контексту*,
Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 331 стр.

Сажетак: У раду је дат осврт на уџбеник проф. др Сузана Марковић Крстић *Становништво у социолошком контексту*. На почетку се указује на значај социолошког проучавања становништва, као и на неопходност мултидисциплинарног и интердисциплинарног приступа проучавању ове тематике. Затим се приказује структура уџбеника и анализирају кључна питања социолошког проучавања становништва којим се ауторка бави.

Кључне речи: становништво, социологија, демографија, социјална демографија, демографски и друштвени развој.

Становништво има велики утицај на функционисање друштва, због чега је оно предмет интересовања бројних мислилаца још од античких времена: Платона, Аристотела у Грчкој, Конфучија у Кини, Цицерона у Риму итд. Наравно, интересовање за становништво се током времена није губило, па му и у средњем веку аутори посвећују пажњу, између осталих, Свети Августин и Ибн Халдун, као и касније утописти и социјални филозофи: Томас Мор, Томазо Кампанела и други. Посебно је значајан *Опег о начелу становништва* Томаса Малтуса из 1798. године, када становништво постаје „предмет ширих истраживања, која су представљала увод у формирање основних теоријских гледишта о његовим компонентама и законима развитака” (Рађевић, 2007, стр. 587). Данас је оно предмет проучавања мноштва наука

¹ nenad.stanojevic@filfak.ni.ac.rs

(пре свега друштвених): демографије, социологије, економије, психологије, етнологије, географије итд. Посебно је значајна демографија, која се

„бави мерењем броја становника и објашњавањем његовог пораста, или опадања [...] Демографија се уобичајено сматра граном социологије, јер фактори који утичу на ниво рођених или умрлих у некој датој групи или друштву, као и на миграторна кретања становништва, у великој мери су друштвени и културни” (Giddens, 2003, str. 617).

Међутим, имајући у виду повезаност демографских токова и социјалног и економског развоја друштва, јасно је да је неопходна сарадња различитих наука, односно мултидисциплинарни и интердисциплинарни приступ у проучавању кретања и структура становништва. Стога је несумњиво и да социологија може дати свој допринос анализи и разумевању овог комплексног предмета проучавања.

„У социологији се становништво проучава у ширем теоријско-методолошком контексту, у смислу значаја кретања и структура становништва за друштвени развој, односно за функционисање друштвених група, друштвених институција, за квалитет друштвених односа и друштвено деловање, као и за друштвену интервенцију у овој области путем одговарајућих мера популационе и социјалне политике” (Marković Krstić, 2021, str. 22).

Због тога се јавља потреба за сарадњом демографије, економије, политике, психологије, антропологије, етнологије, социологије и других релевантних наука при проучавању становништва, односно анализи проблема и пројектовању развоја.

Пред нама је уџбеник *Становништво у социолошком контексту* ауторке Сузана Марковић Крстић, у издању Филозофског факултета Универзитета у Нишу, који је резултат њеног вишегодишњег наставничког, научног и истраживачког рада у овој области. Тематику којом се бави, ауторка излаже у осам целина: I. Увод; II. Становништво као предмет научног проучавања; III. Методологија истраживања становништва; IV. Теоријски приступи у проучавању становништва; V. Природно кретање становништва; VI. Механичко кретање становништва; VII. Структуре становништва; VIII. Популациона политика. Поред ових поглавља, уџбеник садржи и изводе из рецензија, предговор ауторке, попис коришћене литературе (библиографију), регистар имена и белешку о ауторки. Како сама ауторка у предговору уџбеника истиче, приликом конципирања и структурирања уџбеника усмерена је на потребе читалачке публике, у првом реду на студенте филозофских (посебно социологије и социјалног рада) и других хуманистичких факултета, затим, стручњаке који се интересују за проблеме становништва и популациону политику, публику која се интересује за објективно научно разумевање и социолошко објашњење недовољног рађања и обнављања становништва, као и истраживаче који се баве овом проблематиком.

Ауторка у уводу делу објашњава структуру уџбеника, као и теоријско-методолошки приступ демографским проблемима којима се бави. Како је уџбеник преваходно намењен студентима Основних академских студија социологије и Основних академских студија социјалне политике и социјалног рада Филозофског факултета у Нишу који слушају предмет *Социјална географија*, структура уџбеника је сачињена

у складу са садржајем овог предмета. Указује се и на значај и оправданост социолошког приступа у проучавању становништва: како је становништво значајан чинилац друштвеног развоја,

„проучавање величине, кретања и структура становништва захтева мулти-дисциплинарни и интердисциплинарни приступ [...] У том смислу, полази се од идеје да су демографски процеси под непосредним утицајем економских и друштвених чинилаца и да промене у наталитету, морталитету и природном прираштају, као и у демографским и економско-социјалним структурама, представљају одраз друштвених процеса и односа...” (Marković Krstić, 2021, стр. 15–16).

Да би се разумела ова друштвена условљеност демографских процеса, неопходно је ослонити се и на неке социолошке теорије и методе (о којима ће касније бити речи).

У другој целини (*Становништво као предмет научног проучавања*) најпре се укратко сажима историјат проучавања становништва од античких времена, преко класика социологије – Маркса и Диркема, до савремених аутора. Затим се указује на ток настанка и развоја науке о становништву и односу демографије са другим наукама (социологијом, економијом, географијом становништва итд.). Ауторка одређује и задатке социолошког проучавања становништва: проучавање демографског развоја (као и факторе и узроке који условљавају тај развој), коришћење демографских проучавања како би се конципирали планови и спровеле одређене акције у различитим сферама друштвеног живота, праћење тенденција и закономерности кретања становништва и структура становништва у насељима итд.

Треће поглавље (*Методологија истраживања становништва*) посвећено је методу социјалне демографије као одговарајућем мисаоном и техничком инструментаријуму који служи „приликом истраживања законитости и развоја одређених појава и процеса” (Marković Krstić, 2021: 55). Овде ауторка даје приказ метода демографског истраживања, указујући, пре свега, на значај метода статистике, али и осталих квантитативних и квалитативних метода. Такође, говори се о изворима података о становништву, дефинишу се јединице посматрања (лице/становник, брак, породица, домаћинство и насеље) и одређују обележја становништва (биолошка и социоекономска).

Наредно поглавље (*Теоријски приступи у проучавању становништва*) заокружује целину која је неопходна за конституисање једне науке/дисциплине. Након одређења предмета и метода, говори се и о теоријским приступима у изучавању становништва. Најпре је дат историјски преглед ставова значајних теоретичара који су се бавили проучавањем становништва од периода старих кинеских и античких филозофа, преко мислилаца Римског царства и средњег века, до класичних и савремених теоријских перспектива које су усмерене на демографске проблеме. Посебна пажња је посвећена Малтусовом теоријском приступу становништву, неомалтузијанцима, доприносу Карла Маркса и Фридриха Енгелса теорији становништва, теорији демографске транзиције, као и теоријским објашњењима (која још нису стекла статус систематских и заокружених теорија) повезаним са падом фертилитета: демографско-социолошка, социолошка и економска. Најдетаљније је обрађена теорија демографске транзиције, где се након указивања на основне поставке ове теорије даје

периодизација демографске транзиције (предтранзициона фаза, фаза демографске транзиције и посттранзициона етапа/етапа касне транзиције), уз поглед на ток ове транзиције у развијеним земљама и земљама у развоју.

Наредна два поглавља посвећена су природном и механичком кретању становништва, као основним облицима укупног кретања становништва. Када је реч о природном кретању, дефинисани су фундаментални појмови за разумевање овог процеса – наталитет/фертилитет и морталитет, као и обрасци за њихово израчунавање. Ауторка указује на то да је природно кретање становништва обликовано под утицајем биолошких, друштвено-економских, културних, образовних, психолошких и других чинилаца, па су ови чиниоци детаљно размотрени. Наводе се и примери који добро илуструју детерминизам у демографским кретањима становништва. Када је реч о механичком кретању становништва, опет се полази од дефинисања фундаменталних појмова који су неопходни за разумевање овог процеса, уз прављење јасне разлике између просторне покретљивости (*spatial mobility*) и друштвене покретљивости (*social mobility*). Како се просторна покретљивост дели на две шире категорије: миграцију и циркулацију (промењиво/кружно кретање), ауторка им посвећује више пажње. У овом поглављу се приказују и нека теоријска становишта о миграцијама, чиниоци миграција, типологија миграција, извори података о миграцијама, основни показатељи и методе анализе миграција и на крају се говори о транзицији просторне покретљивости од премодерних до савремених друштава.

Седма целина уџбеника посвећена је структурама становништва, где је најочљивији значај социолошког тумачења демографских кретања. На самом почетку, наравно, дефинише се појам структуре становништва, али се указује и на факторе који утичу на формирање и промене у кретању становништва. Након овога следи анализа најзначајнијих структура становништва. Полази се од старосно-полне структуре и њеног дефинисања, затим се објашњавају детерминанте ове структуре, уз навођење релевантних података и примера који се често односе на популацију Републике Србије (користећи, при томе, старосно-полне пирамиде, биолошки индекс, индекс старења и сл.). Након тога се анализирају и остале битне структуре становништва: брачна (нупцијалитет и диворцијалитет), економске и друштвено-економске (економска активност, привредна делатност, занимање) и културно-антрополошке (образовна, етничке, структуре према језику, вероисповести и раси).

Уџбеник се завршава поглављем о популационој политици, која се одређује као систем мера и акција помоћу којих се делује на демографске процесе (посебно на природно и механичко кретање становништва) ради постизања одређеног кретања становништва које је у складу с постојећим циљевима (економским, здравственим, социјалним, политичким и другим). Указује се на то „да је данас општи циљ спровођења популационе политике, како у земљама у развоју, тако и у развијеним земљама *иобољшање квалитетна живота или доспинуће блајостјања стјановништва*” (Marković Krstić, 2021, str. 290). Ауторка приказује критеријуме на основу којих се може извршити типологија популационих политика и исцрпно приказује три типа: експанзивну, рестриктивну и редистрибутивну, притом наводећи занимљиве и релевантне примере. На крају се истиче значај управљања развојем становништва у склопу политике друштвено-економског развоја.

Уџбеник *Становништво у социолошком контексту* представља значајан допринос социолошком проучавању становништва. Он је резултат вишегодишњег ауторкиног предавачког, истраживачког и научног рада у области социјалне демографије. Ауторка је у уџбенику обрадила кључна питања проучавања становништва, консултујући при томе релевантну домаћу и страну литературу. У уџбенику су приказане дефиниције кључних концепата који се користе у Социјалној демографији, разноврсна теоријска гледишта, методолошки приступи, емпиријски подаци, али и објашњења бројних демографских феномена. С обзиром на то да је структура уџбеника конципирана тако да прати студијски програм Основних академских студија социологије и Основних академских студија социјалне политике и социјалног рада на Филозофском факултету Нишу, јасно је да је он намењен пре свега студентима овог факултета који слушају предмет *Социјална демографија*. Међутим, имајући у виду значај и актуелност демографских проблема са којима се Србија суочава, сигурно је да уџбеник може бити користан и стручњацима и истраживачима који се интересују за проблеме становништва и популациону политику.

Nenad M. Stanojević¹
University of Niš, Faculty of Philosophy
Department of Sociology
Niš (Serbia)

A CONTRIBUTION TO THE SOCIOLOGICAL STUDY OF POPULATION

Suzana Marković Krstić (2021), *Population in the Sociological Context*,
Faculty of Philosophy, University of Niš, Niš, 331 pp.

Abstract: The paper presents a review of the textbook *Population in the Sociological Context* by Professor Suzana Marković Krstić, PhD. At the beginning, the importance of the sociological study of population is indicated, as well as the necessity of multidisciplinary and interdisciplinary approaches in studying this topic. Then the structure of the textbook is given, with the analysis of the key matters of the sociological study of population the author deals with.

Keywords: population, sociology, demographics, socio-demographics, demographic and social development.

Population largely affects the functioning of the society, and that is why it has been the subject of interest of many thinkers ever since antiquity: Plato and Aristotle in Greece, Confucius in China, Cicero in Rome etc. Naturally, such interest in population has not been lost over time, so in the Middle Ages it was in the centre of attention of many authors, among others, Saint Augustine and Ibn Khaldun, and subsequently utopian and social philosophers Thomas More, Tommaso Campanella etc. Of particular importance is Thomas Malthus's *An Essay on the Principle of Population* from 1798, when population became "the subject of broader research that constituted and introduction to the formation of basic theoretical viewpoints about its components and laws of development" (Rašević, 2007, p. 587). Nowadays it is the subject of research of a number of sciences (primarily social): demographics, sociology, economics, psychology, ethnology, geography etc. Among these, of special relevance is demographics, which

¹ nenad.stanojevic@filfak.ni.ac.rs

“deals with measuring the number of inhabitants and explaining its increase or decrease [...] Demographics is commonly considered a branch of sociology because the factors affecting the level of the born or the deceased in a given group or society, as well as migratory movements of population, are largely social and cultural” (Giddens, 2003, p. 617).

However, having in mind the connection between demographic flows and social and economic development of the society, it is clear that it is necessary for different sciences to cooperate, i.e. to have multidisciplinary and interdisciplinary approaches in the study of the population movement and structure. Therefore, it is indisputable that sociology can also contribute to the analysis and understanding of this complex subject of research.

“In sociology, population is studied in a broader theoretical-methodological context, in terms of the relevance of population movements and structures for social development, i.e. for the functioning of social group and social institutions, for the quality of social relations and social action, as well as for social intervention in this area through adequate measures of the population and social policy” (Marković Krstić, 2021, p. 22).

That is why there is an emerging need for the cooperation of demographics, economics, politics, psychology, anthropology, ethnology, sociology and other relevant sciences in the study of population, i.e. the problem analysis and development planning.

Before us is the textbook *Population in the Sociological Context* by Suzana Marković Krstić, published by the Faculty of Philosophy, the University of Niš, which is the result of her years-long teaching, scientific and research work in this area. The topic the author deals with is presented in eight chapters: I. Introduction; II. Population as the subject of scientific research; III. Methodology of population research; IV. Theoretical approaches to population research; V. Natural movement of population; VI. Mechanical movement of population; VII. Population structures; and VIII. Population policy. In addition to these chapters, the textbook also contains the excerpts from reviews, the author’s foreword, the list of used references (bibliography), the name register and the note about the author. As the author herself emphasizes in the foreword to the textbook, when outlining and structuring the textbook, she was oriented towards the needs of the readership, first of all students of faculties of philosophy (in particular sociology and social work) and other faculties of humanities, then of experts interested in population issues and population policies, the public interested in objective scientific understanding and sociological explanation of insufficient population birth rate and renewal, as well as of researchers dealing with this topic.

In the introductory part, the author explains the textbook structure, as well as the theoretical-methodological approach to demographic problems she deals with. Since this textbook is primarily intended for students of basic academic studies of sociology, and basic academic studies of social policy and social work at the Faculty of Philosophy in Niš, in the subject *Socio-Demographics*, the textbook structure is harmonized with the content of this subject. She also points to the importance and justification of the sociological approach in the study of population: since population is an important factor of social development,

“studying population size, movement and structure requires multidisciplinary and interdisciplinary approaches [...] In that respect, the author starts from the idea that

demographic processes are under the direct influence of economic and social factors, and that changes in the birth rate, mortality and natural population increase, as well as in demographic and economic-social structures, represent a reflection of social processes and relations...” (Marković Krstić, 2021, pp. 15–16).

In order to understand this social conditionality of demographic processes, it is also necessary to rely on some sociological theories and methods (which will be further discussed below).

In the second chapter (*Population as the subject of scientific research*), first there is a brief overview of the history of population research since antiquity, via the classics of sociology – Marx and Durkheim, to contemporary authors. Then the author indicates the course of the establishment and development of the population science and the relationship of demographics with other sciences (sociology, economics, population geography etc.). The author also determines the tasks of sociological research of population: study of demographic development (including factors and causes conditioning that development), the use of demographic research for outlining plans and implementing certain activities in different spheres of social life, monitoring tendencies and regularities of population movement, population structure in settlements etc.

The third chapter entitled *Methodology of population research* is dedicated to the method of social demographics as an appropriate thinking and technical instrument that serves “for researching laws and development of certain phenomena and processes” (Marković Krstić, 2021, p. 55). Here the author gives an overview of methods of demographic research, pointing, first of all, to the relevance of statistical methods, as well as other quantitative and qualitative methods. In addition, she speaks of data sources regarding population, defines observation units (person/inhabitant, marriage, family, household and settlement) and determines population features (biological and socio-economic).

The following chapter (*Theoretical approaches to population research*) completes the whole that is necessary for constituting a science/discipline. After defining the subject and methods, the author also speaks of theoretical approaches in the study of population. She first gives a historical overview of the attitudes of important theoreticians who have studied population from the period of old Chinese and ancient philosophers, via thinkers of the Roman Empire and the Middle Ages, to classical and modern theoretical perspectives oriented towards demographic problems. Special attention is dedicated to Malthus’s theoretical approach to population, neo-Malthusians, the contribution of Karl Marx and Friedrich Engels to the theory of population, the theory of demographic transition, as well as theoretical explanations (which have not gained the status of systematic and completed theories) regarding the decrease in fertility: demographic-sociological, sociological and economic. theory of demographic transition is dealt with in greatest detail, where after pointing to the basic postulates of this theory, the periodization of demographic transition is given (pre-transition stage, demographic transition stage and post-transition stage/late transition stage), with the review of the course of this transition in developed and developing countries.

The following two chapters are dedicated to natural and mechanical movement of population as basic forms of total movement of population. Speaking of natural movement, fundamental concepts for understanding this process are defined – birth rate/fertility and

mortality, as well as patterns for their calculation. The author indicates that natural movement of population has been formed under the influence of biological, socio-economic, cultural, educational, psychological and other factors, and that is why these factors are further considered in detail. There are also examples properly illustrating determinism in demographic movements of population. When it comes to mechanical movement of population, once again the author starts from defining fundamental concepts necessary for understanding this process, while making a clear distinction between spatial mobility and social mobility. Since spatial mobility is divided into two broader categories: migration and circulation (changeable/circular movement), the author dedicates more attention to them. This chapter also shows some theoretical views of migrations, migration factors, migration typology, data sources regarding migrations, basic indicators and methods of migration analysis and, in the end, the chapter speaks of spatial mobility transition from pre-modern to modern societies.

The seventh chapter of the textbook is dedicated to population structures, where the importance of sociological interpretation of demographic movements is most evident. At the very beginning, naturally, the concept of population structure is defined, but there is also an indication to the factors affecting the formation and change in population movement. It is followed by the analysis of the most important population structures. The starting point is the age-gender structure and its definition; then determinants of this structure are explained, with the list of relevant data and examples that often refer to the population of the Republic of Serbia (using age-gender pyramids, biological index, aging index etc.). Then other relevant population structures are analyzed: marital (nuptiality and divorciality), economic and socio-economic (economic activity, trade activity, occupation) and cultural-anthropologic (educational, ethnic, structures based on language, religious and race).

The textbook ends with the chapter about population policy that is determined as a system of measures and actions via which impact is made on demographic processes (particularly on natural and mechanical movement of population) with the aim of achieving certain movement of population that is in line with the current aims (economic, healthcare, social, political and others). It is pointed out that “nowadays the general aim of implementing a population policy in developing as well as in developed countries is *to improve the quality of life or to achieve the well-being of population*” (Marković Krstić, 2021, p. 290). The author shows the criteria on the basis of which it is possible to make the typology of population policies and gives an exhaustive review of three types: expansive, restrictive and redistributive policies, while listing interesting and relevant examples. Finally, the relevance of population development management is emphasized within the policy of socio-economic development.

The textbook *Population in the Sociological Context* is an important contribution to the sociological study of population. It is the result of the author’s years-long lecturing, research and scientific work in the area of socio-demographics. In the textbook, the author deals with the key issues of studying population, while consulting relevant domestic and foreign literature. The textbook presents definitions of the key concepts used in Socio-Demographics, various theoretical viewpoints, methodological approaches, empirical data, as well as explanations of numerous demographic phenomena. Having in mind that the textbook structure has been outlined in such a manner as to follow the study programme

of basic academic studies of sociology and basic academic studies of social policy and social work at the Faculty of Philosophy I Niš, it is clearly intended primarily to students of this Faculty attending the subject *Socio-Demographics*. However, taking into account the relevance and current quality of demographic problems Serbia is faced with, the textbook may definitely be useful to experts and researchers who are interested in population issues and population policy.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Giddens, A. (2003). *Sociology*. Beograd: Ekonomski fakultet. [In Serbian]
Krstić Marković, S. (2021). *Population in the Sociological Context*. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu. [In Serbian]
Rašević, M. (2007). Population. In A. Mimica, M. Bogdanović (eds). *Sociological Dictionary*. Beograd: Zavod za udžbenike. [In Serbian]